

Kritisk diakonal *literacy*

Om profesjonell yrkesutøvelse, kompetanse og samhandling

KJETIL FRETHEIM

professor i etikk og diakoni, MF vitenskapelig høyskole

ORCID 0000-0003-3091-7429

ABSTRACT

Diaconia requires collaboration across structures and institutions, and diaconal tasks involve several professions. Professionals contribute with their own expertise but are also dependent on understanding the identity and self-understanding of collaborating partners. This article therefore asks: What kind of diaconal competence do professionals such as social workers, nurses and child welfare professionals etc. need in interaction with diaconal actors? I begin by explaining how key diaconal actors present their own diaconal identity. Attention is then drawn to the diaconal competence that such organizations partly expect, and partly want, from professionals within or outside their own institutional framework. This leads to a discussion of the concept of *literacy* and its associated critical perspective, and I argue that professional practitioners need critical diaconal literacy in their encounters with diaconal actors. The discussion is rounded off with a discussion of the implications this has for professional education.

NØKKEWORD

Profesjon. Diakoni. Literacy. Kirkens Bymisjon. Kirkens Nødhjelp. Kritik. Samhandling

Innledning

Samfunnsutfordringene er mange og kaller til innsats lokalt og globalt. I tillegg er de komplekse, såkalte «wicked problems» (Rittel & Webber, 1973). Det betyr at stater, etater, organisasjoner og profesjoner må samarbeide for å løse dem på gode måter. Også diakonale aktører må samarbeide med andre, og gjør det på flere fronter: Internasjonal diakoni skjer i samarbeid med offentlige myndigheter i inn- og utland, diakonale organisasjoner i Norge er tett integrert i velferdsstatens strukturer, og menighetsdiakonien blir til i samarbeid med kommunale instanser og andre lokale organisasjoner (Angell, 2009; Bäckström et al., 2011; Tønnessen, 2005, 2007). Tverrfaglig samarbeid, samhandling og samskaping er dermed høyt opp på dagsorden i diakonal praksis (Haugen, 2018; KA Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter, 2022).

Denne typen institusjonell og profesjonell samhandling forutsetter en grunnleggende forståelse av hvor de ulike aktørene kommer fra, og hva de kan bidra med. For diakonale aktører sin del er det en vanlig erfaring at diakoni må forklares. Selv om ordet *diakoni* har røtter langt tilbake og har vært i bruk på både norsk og engelsk i lang tid, oppstår stadig et forklaringsbehov når diakonale aktører skal presentere seg. Det kan handle om at de selv ikke vet hva diakoni er eller hvordan de skal forklare det. Et tilbakevendende spørsmål i aktuelle diakoni-debatter er nettopp dette: Ja, hva er egentlig diakoni? I det følgende er mitt utgangspunkt likevel at forklaringsbehovet og utfordringene knyttet til det å forklare og forstå hva diakoni er, verken er primært knyttet til uavklart selvforståelse hos diakonale organisasjoner eller manglende profesjonsidentitet hos diakoner. I stedet vil jeg ta utgangspunkt i at vanskelighetene med å forklare diakoni gjerne handler om manglende forutsetninger hos andre, for eksempel politikere, mulige støttespillere og ikke minst profesjonsutøvere. Kort sagt, diakoni er et fremmedord. Folk flest vet ikke hva diakoni er eller hva det å utøve diakoni innebærer.

I denne artikkelen vil jeg derfor løfte fram at evnen til å forstå hva diakoni er, forutsetter en grunnleggende kompetanse – en evne til å gjenkjenne og fortolke diakoni i lys av tidligere erfaringer, et kunnskapsgrunnlag eller andre fortolkningsrammer – og at denne kompetansen er nyttig for mange profesjoner, og i noen former for profesjonsutøvelse helt nødvendig. Artikkelen spisser tematikken ved å spørre: Hva slags diakonikompetanse trenger profesjonsutøvere som sosionomer, sykepleiere og barnevernspedagoger m.fl. i samhandlingen med diakonale aktører?

Med *profesjonsutøvere* mener jeg individuelle yrkesutøvere med profesjonsidentitet og -kompetanse (Molander & Terum, 2008). Diskusjonen er likevel særlig relevant for profesjonsutøvere som i sitt virke samhandler med diakonale aktører.

Det vil gjerne være profesjonsutøvere innen ideell sektor, i velferdsyrker eller i offentlig forvaltning, ikke minst de som står i førstelinjen, for eksempel sosionomer, sykepleiere, barnevernspedagoger m.fl. Med *diakonale aktører* mener jeg både organisasjoner og individer som har et diakonalt mandat enten som diakoner eller ved at de arbeider for en diakonal institusjon.

Samhandling mellom profesjonsutøvere og diakonale aktører kan skje på ulikt vis, for eksempel institusjonelt ved at en offentlig etat og en diakonal organisasjon inngår en samarbeidsavtale, eller profesjonelt ved at profesjonsutøvere med diakonalt mandat inngår i samskapingsprosjekter med andre profesjonsutøvere. I fortsettelsen vil jeg fokusere på individuelle profesjonsutøvere og den kompetansen som kan være nyttig i deres møte med diakonale aktører. Jeg vil argumentere for at den diakonikompetansen som behøves kan forstås som en lese-evne, det jeg vil beskrive som diakonal *literacy*. Jeg benytter *literacy*-begrepet for å understreke at det er en grunnleggende kompetanse det her dreier seg om, primært en evne til å «lese» og forstå, men vil ikke minst peke på at dette også har en kritisk dimensjon.

Artikkelen er altså problemdrevet og argumenterende med profesjonell yrkesutøvelse, kompetanse og samhandling med diakonale aktører som det sentrale dreiepunktet. Jeg begynner med å gjøre rede for hvordan sentrale diakoniaktører – Den norske kirke, og særlig Kirkens Bymisjon og Kirkens Nødhjelp – presenterer sin egen diakoniforståelse og diakonale identitet. Deretter rettes oppmerksomheten mot den diakonikompetansen slike organisasjoner dels forventer, og dels ønsker seg fra profesjonelle yrkesutøvere i eller utenfor egne institusjonelle rammer. Det leder til en diskusjon av *literacy*-begrepet og dets tilhørende kritiske perspektiv, og jeg argumenterer for at profesjonsutøvere trenger en kritisk diakonal *literacy* i møte med diakonale aktører. Diskusjonen rundes av med en drøfting av implikasjonene dette har for profesjonsutdanningene.¹

Diakonale selvpresentasjoner

Ut fra en forståelse av diakoni som drevet av kristen tro, motivasjon og tilhørende antatt gode intensjoner, omsorg og idealisme, er diakonalt arbeid tidvis blitt framstilt i kontrast til profesjonelt arbeid (Fanuelsen, 2014). Til forskjell fra de diakonalt engasjerte har profesjonelle hatt kunnskap og kompetanse til ikke bare å levere godt arbeid, men også til å kunne kvalitetssikre eget arbeid. Over tid har diakonale institusjoner og organisasjoner imidlertid endret seg og blitt

1 Forfatteren takker anonyme fagfeller for konstruktive innspill.

større og mangfoldige. De har rekruttert medarbeidere på grunnlag av kunnskap og kompetanse og er dermed blitt profesjonalisert. Den personlige kristne tro og motivasjon hos medarbeidere er ikke blitt forstått som avgjørende, verken med tanke på ansettelse eller for å ivareta den diakonale identiteten til institusjonen. Derimot blir institusjonens diakonale identitet i dag gjerne knyttet primært til organisasjonen som institusjon, snarere enn de enkelte ansattes kristne tro eller tilhørighet (Korslien et al., 2011). Dermed er det av særlig interesse å se på hvordan slike organisasjoner presenterer seg.

Slike selvpresentasjoner kan riktignok komme til uttrykk på mange måter, for eksempel gjennom diakoners yrkesutøvelse eller i måten profesjonsutøvere representerer sin diakonale arbeidsgiver på gjennom ord og handling. På institusjonsnivå er skriftliggjorte strategi- og verdidokumenter lett tilgjengelige uttrykk for hvordan diakonale organisasjoner forstår sin diakonale identitet. Et blikk på slike dokumenter fra noen utvalgte organisasjoner – Den norske kirke, Kirkens Bymisjon og Kirkens Nødhjelp – vil gi eksempler, bakgrunn og kontekst for den videre diskusjonen.

Definisjonen av diakoni som formuleres i diakoniplanen til Den norske kirke er blitt populær og mye brukt i norsk sammenheng, enten i kortformene «kirkens omsorgstjeneste» og «evangeliet i handling» eller i sin helhet: Diakoni er «evangeliet i handling og uttrykkes gjennom *nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet*» (opprinnelig framheving; Kirkerådet, 2008). Denne tilnærmingen er også godt kjent i diakonilitteraturen og blir ofte lagt til grunn som et normativt utgangspunkt for hvordan diakonibegrepet bør forstås (Johannessen et al., 2009; Korslien et al., 2011; Nordstokke, 2021). I andre diakonale aktørers selvpresentasjon finner vi andre varianter, men som vi skal se, er de kirkelige formuleringene tatt opp også av sentrale diakonale aktører i Norge som Kirkens Bymisjon og Kirkens Nødhjelp.

Kirkens Bymisjon framhever i presentasjonen på organisasjonens nettsider at deres oppdrag er å avdekke urett, lindre nød og påvirke årsakene til urett og nød. Dette utfoldes under tre overskrifter: «En ideell, diakonal organisasjon», «Ingen er bare det du ser» og «Rom for alle».² Når det gjelder den første, forklarer Kirkens Bymisjon:

Vi jobber for å oppnå rettferdighet og likeverd, og inkluderende fellesskap. Vårt oppdrag er å avdekke urett, lindre nød og påvirke årsakene til at nøden og uretten oppstår.

2 Selvpresentasjonen til Kirkens Bymisjon er hentet fra organisasjonens nettsider: <https://kirkensbymisjon.no/om/> 02.12.2025

Arbeidet vårt tar utgangspunkt i et kristent humanistisk menneskesyn som anerkjenner alle menneskers likeverd – at alle har en ukrenkelig verdi.

«Ingen er bare det du ser» forklares som et slagord om hvordan Kirkens Bymisjon «insisterer på den enkeltes ukrenkelighet og fastholder menneskets verdi uavhengig av kjønn, livssyn, etnisitet, kultur, økonomi, funksjonsnivå, adferd og alder». Dette peker fram mot «Rom for alle» som innebærer at det Kirkens Bymisjon beskriver som en «inkluderende og livssynsåpen tilnærming» i arbeidet, og særlig begrepet «livssynsåpen», framheves:

Som en kirkelig forankret organisasjon er det viktig å si tydelig ifra at vi vil bidra til et livssynsåpent samfunn. Vi vil gi rom for menneskers tro og livssyn – også i eget arbeid. Det handler ikke bare om å anerkjenne forskjeller, men også om å verdsette dem. For oss er mangfold en positiv kraft og kilde til rikdom. Både i tros- og livssynsutfoldelse, kultur, etnisitet, kjønnsidentitet og livserfaringer. Det er rom for alle!

Nettopp forholdet mellom diakoni og livssynsåpenhet har skapt debatt både i dagspressen og faglitteraturen (Gunnes, 2025). Kirkens Bymisjon viser til dette og føler tydeligvis et behov for å si mer om dette i sin selvpresentasjon. Fra avsnittet om «Rom for alle» tilbys en lenke til «mer om livssynsåpenhet og diakoni i Kirkens Bymisjon». Her er første setning: «Vår diakoni kjennetegnes blant annet ved at den er livssynsåpen».³ Det innebærer at organisasjonen «vil fremme religionsfrihet, respekt, synliggjøring og toleranse» og «ha fokus på rettigheter, solidaritet og rettferdighet». For den som vil vite enda mer om «diakonale kjennetegn i Kirkens Bymisjon» tilbys nok en lenke for mer informasjon.⁴ Her både gjentas og utvides det som allerede er blitt framhevet gjennom seks punkter:

- 1) Menneskesynet – «Ingen er bare det du ser!»
- 2) Livssynsåpenhet – «Rom for alle»
- 3) Rettighetsarbeid – «Avdekke, lindre og påvirke»
- 4) Faglighet – «Uro og dømmekraft»
- 5) Lokal forankring og brukermedvirkning – «Ingenting om oss uten oss»
- 6) Kultur og liturgi – «Mot til å leve og mot til å tro»

3 <https://kirkensbymisjon.no/om/en-diakonal-og-livssynsaopen-organisasjon/#hva-betyr-livssyn%C3%A5penhet-i-kirkens-bymisjon?> 02.12.2025

4 <https://kirkensbymisjon.no/om/en-diakonal-og-livssynsaopen-organisasjon/diakonale-kjenne-tegn-i-kirkens-bymisjon/> 02.12.2025

Dette følges så opp av et nytt og eget avsnitt som går rett på sak: «Hva betyr diakoni i Kirkens Bymisjon?». Her vises det ganske snart til Den norske kirkes diakonidefinisjon nevnt ovenfor. Videre understrekes det at det i denne definisjonen ligger en vektlegging av kamp mot undertrykkende strukturer og urett framfor en (tidligere) forståelse av diakoni som veldedighets- og barmhjertighetsarbeid. Til slutt framheves igjen hvordan Kirkens Bymisjons diakoni kjennetegnes av livssynsåpenhet.

I sin selvpresentasjon er altså Kirkens Bymisjon tydelig på at organisasjonens diakonale identitet henger sammen med Kirkens Bymisjon som ideell og livssynsåpen aktør. For det andre kobler selvpresentasjonen Kirkens Bymisjon og diakoni til kristen tro. Organisasjonen har et «kristent humanistisk menneskesyn» og er «kirkelig forankret». Igjen knyttes dette tett til en forståelse av organisasjonen og diakonien som livssynsåpen. På denne måten er det tre nøkkelord som preger selvpresentasjonen: diakoni, kristen tro og livssynsåpenhet. Med andre ord, diakoni forklares i lys av to hovedbegreper: kristen tro og livssynsåpenhet, samtidig som det også innholdsbestemmes gjennom en rekke stikkord og begreper knyttet til arbeidsmåter og vektlegginger i arbeidet, ikke minst rettferdighet, likeverd og å lindre nød.

I tillegg til Kirkens Bymisjon er Kirkens Nødhjelp en organisasjon i Norge med en tydelig diakonal identitet.⁵ Dette uttrykkes programmatisk i organisasjonens prinsippdokument under overskriften «En diakonal organisasjon for global rettferdighet».⁶ Diakoni forklares også her i kjente vendinger:

Diakoni er kristen tro omsatt i handling, og blir uttrykt gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet. Tjenesten utøves av kristne kirker, organisasjoner og fellesskap over hele verden. Den er ikke begrenset til de som tilhører en kirke.

Koblingen mellom organisasjonens identitet og kristen tro er også her helt eksplisitt. Diakoni framstilles som et praktisk uttrykk for kristen tro i form av handling. Dermed tones det læremessige eller de dogmatiske premisene for det diakonale arbeidet ned, men det blir heller ikke borte. Teksten fortsetter med å framholde at utgangspunktet for Kirkens Nødhjelps arbeid er at «Gud har skapt alle mennesker

5 Forfatteren er styremedlem i Kirkens Nødhjelp.

6 Selvpresentasjonen til Kirkens Nødhjelp er hentet fra organisasjonens prinsippdokument: https://www.kirkensnodhjelp.no/sites/default/files/2024-10/prinsippdokument_kirkens-nodhjelp.pdf 02.12.2025

i sitt bilde, med samme verdi, med særskilte rettigheter og plikter». Videre heter det at «[a]lle mennesker er omfattet av Guds kjærlighet» og at «Gud i særlig grad identifiserer seg med nødlidende, fattige og undertrykte mennesker». Dermed forankres diakonien i en tydelig teologisk understrekning av en grunnleggende likhet og et universelt menneskeverd, kombinert med de fattiges fortrinn. Det innebærer ett universelt oppdrag og en ikke-diskriminerende tilnærming i organisasjonens arbeid. Den skal bidra for å bistå alle mennesker som lever i nød, fattigdom eller undertrykkelse, uavhengig av tro, seksuell orientering, etnisk tilhørighet osv.

Videre framhever Kirkens Nødhjelp at diakonitjenesten ikke bare er «begrenset til de som tilhører en kirke». Slik gis det en tydelig plass også til den som ikke ser seg selv som hjemmehørende innenfor en kirke eller kristen tro. Diakoni kan utføres uavhengig av en slik form for kristen innramming. Det gjelder for Kirkens Nødhjelp både for samarbeidspartnere og ansatte i egen organisasjon i arbeidet for nestekjærlighet, menneskeverd og rettferdighet.

Forventninger og forutsetninger

Denne diskursive innrammingen av diakoniaktørenes virksomhet kunne vært annerledes. Andre diakonale aktører presenterer seg på lignende vis, men også på andre måter. I sin framstilling av historien om Kirkens Nødhjelp forklarer Aud V. Tønnessen hvordan adopteringen av diakonibegrepet i sin tid ikke bare var passende for organisasjonen, men også strategisk nyttig ved at det skapte en viss distanse mellom Kirkens Nødhjelp og andre kristne organisasjoner og særlig misjonsorganisasjoner og andre som var opptatt av evangelisering eller forkynnende virksomhet (Tønnessen, 2007, s. 250). Analysen forutsetter at diakonibegrepet ville ha en viss resonans hos publikum og dermed fungere som en markør for forskjell og avstand fra andre former for kristen eller kirkelig virksomhet, samtidig som også sammenheng og fellestrekk anerkjennes. Diakoniaktørenes behov for den typen forskjellsmarkering synes fortsatt viktig, men selvpresentasjonene kobler også organisasjonene og diakoni aktivt til tro, teologi og kirke. I tillegg fungerer uttrykk som «alle menneskers likeverd», «livssynsåpenhet», «rom for alle» og at «Gud har skapt alle mennesker i sitt bilde» som en markering av organisasjonenes tilknytning til brede fellesskap og avstand fra (kirkelige) grupper som måtte oppleves som ekskluderende eller fordømmende.

Det er videre verdt å merke seg at diakonale organisasjoners institusjonelle dokumenter ikke bare uttrykker en identitet og selvforståelse overfor omverdenen generelt, men også forventninger overfor egne brukere, ansatte og samarbeidspartnere. Når det gjelder egne ansatte, uttrykker denne typen selvpresentasjoner

at det forventes godt arbeid i tråd med strategier og lojalitet til organisasjonens verdier og identitet (Wæraas et al., 2025). Deres innsats skal bidra til å oppnå organisasjonens strategier og mål, og i sitt virke representerer de den diakonale institusjonen utad. Dermed blir de ansatte også forvaltere og formidlere av diakoni og diakoniforståelse i slike møter. På denne måten videreføres en kobling mellom profesjon og diakoni, tro og teologi, selv om den nå er mellom den ansatte profesjonsutøveren og den diakonale institusjonen snarere enn en integrering av profesjonsutøvelse og kristen tro eller identitet hos den enkelte.

I tillegg til slike forventninger til egne ansatte og interne profesjonelle har diakonale organisasjoner også forventninger til eksterne aktører, inkluderte andre profesjonsutøvere. Når de presenterer seg som diakonale aktører, har de en forventning om at samarbeidspartnere og andre profesjonsutøvere har vilje og evne til å forstå hvem de er, deres egenart, oppdrag og virksomhet. Dersom eksterne ikke forstår hva diakoni betyr, vil organisasjonen ha et behov for å forklare dette. Organisasjonens diakonale selvpresentasjon er dermed avgjørende for å formidle organisasjonenes diakonale profil og på den måten avklare hva slags forklaring ansatte i diakonale organisasjoner skal og kan gi til utenforstående. Men det innebærer også at de har et behov for at disse eksterne profesjonsutøverne har forutsetningene som trengs for å forstå denne forklaringen. Hva en slik grunnleggende diakoniforståelse innebærer, kan belyses ved hjelp av *literacy*-begrepet.

Diakonal *literacy*

Literacy-begrepet har sitt opphav i lese- og skriveopplæring, og viser slik til lese- og skriveferdigheter eller en form for lesekyndighet. I en mer overført, utvidet betydning ligger det nært å oversette det med fortolknings- eller forståelseskompetanse. Det er i denne betydningen *literacy*-begrepet etter hvert har spilt en sentral rolle i diskusjoner om både utdanning og profesjonsutøvelse (Goody & Watt, 1963).

Et sentralt anliggende i *literacy*-litteraturen har vært den grunnleggende kompetansen som er nødvendig for å kunne fungere i et samfunn. For å kunne delta i og bidra konstruktivt i samfunnet er det nødvendig å forstå de grunnleggende kulturelle kodene. Det er nødvendig å kunne språket, dele grunnleggende verdier og å kjenne til samfunnets, ofte forstått som nasjonens, historie og kultur. Dermed blir det et viktig anliggende at utdanningsinstitusjonene fra grunnskolen og oppover bidrar til å gi elevene denne kompetansen. Programmet i mye av *literacy*-litteraturen har dermed vært å få *kulturell literacy* inn i skolens læreplaner, pensum og undervisning (Hirsch, 1987).

Ut fra en tilsvarende logikk, men tydeligere på bakgrunn av økende sekularisering, har også begrepet *religiøs literacy* funnet sin plass i litteraturen (Cloete et al.,

2022; Dinham & Francis, 2015; Moore, 2007; Prothero, 2020; Ubani, 2025; Wolfart, 2022). Igjen er antakelsen at en viss kompetanse er nødvendig for å kunne forstå og manøvrere i samfunnet. Økende sekularisering har gitt færre førstehåndserfaring med religion, selv om religion fortsatt gjør seg gjeldende i samfunnet. Den grunnleggende religiøse kompetansen opparbeides dermed ikke på samme måte som tidligere, og skolen må kompensere for dette gjennom religionsopplæringen. Samtidig er den økende religiøse pluralismen i samfunnet en annen viktig bakgrunn. Det som måtte være av førstehåndserfaring med religion, vil oftest være møter innenfor et gitt trossamfunn eller en bestemt religiøs tradisjon. Skal et pluralistisk samfunn fungere, er det behov for kompetanse til å forstå også andre religiøse uttrykk og horisonter og, ikke minst, til å manøvrere mellom og på tvers av disse.

Literacy-begrepet, slik det på denne måten er blitt beskrevet overfor og overført fra lese- og skrive-opplæringen til andre fag- og saksområder, er blitt mottatt både med begeistring og med skepsis og kritikk. Begeistringen knytter seg ikke minst til dets intuitive anvendbarhet. Det virker rimelig at storsamfunnet trenger et minimum av kunnskap, enighet og felles ferdigheter for å kunne fungere godt, og at dette på ingen måte innebærer at alle skal mene eller kunne det samme eller være like. I møte med det som er nytt, kreves noen forutsetninger for å kunne tilegne seg dette, og forståelse krever en form for forforståelse. Dermed gir både kulturell og religiøs *literacy* god mening.

Overført til diakonifeltet kan *diakonal literacy* ses på som en underkategori av religiøs *literacy* gjennom diakoniens kobling til kristen tro og livstolkning. Der diakoni en sjelden gang drøftes i lys av *literacy*-begrepet i litteraturen, er det innenfor en slik ramme (Davie et al., 2018), men uten at dette begrepsfestes mer spesifikt som *diakonal literacy*. Men på samme måte som ikke bare storsamfunnet, men også ulike trossamfunn ser seg tjent med at det finnes en religionsopplæring i skolen som presumptivt gir økt kompetanse og evne til å møte religion, religiøse mennesker, organisasjoner, uttrykk og praksiser på en sakssvarende måte, vil en grunnleggende diakoniforståelse være nødvendig for å kunne forstå og manøvrere i et samfunn der organisasjoner, yrkesutøvere, trossamfunn og andre forstår seg selv som diakonale. Det er nødvendig å kjenne til en forståelse av kristen tro som peker mot hvordan handling og samarbeid for å lindre nød, bekjempe fattigdom og fremme rettferdighet for alle uavhengig av etnisitet, religion, seksuell orientering osv. *Diakonal literacy* innebærer en kompetanse til å gjenkjenne dette hos diakonale aktører og til å forstå hvordan diakonale selvpresentasjoner posisjonerer og plasserer dem inn i et bredere teologisk landskap.

Kritisk diakonal literacy

Samtidig er det noe som skurrer. Hva slags kunnskap, enighet og felles ferdigheter er det tale om? Hvem eller hva har bestemt dette? Med andre ord, det kan synes som at literacy-tilnærmingen forholder seg til noen forutsetninger som ikke løftes fram for kritisk drøfting. Når kulturell literacy presenteres som et svar på behovet for å kjenne samfunnets spilleregler, er det ikke spillereglene som skal diskuteres. Diskusjonen dreier seg om hvordan barn, unge, innvandrere og andre skal kunne lære seg de gjeldende spillereglene. På den måten legges ikke bare en kulturell kanon til grunn, men også en konservativ tilnærming til denne. Det gjelder å vide-reføre det vi – majoriteten, storsamfunnet eller makthavere? – har, eventuelt de spillereglene og kulturelle kodene noen ønsker skal dominere i samfunnet.

Tilsvarende blir religiøs literacy gjerne presentert som en oppmerksomhet om de religioner, religiøse institusjoner og religiøse uttrykk og praksiser som finnes. Det medfører raskt en form for essensialisering der disse låses fast i bestemte former og mønster, uten særlig høyde for internt mangfold eller endringsprosesser. Religion blir til bestemte religioner, og selv om intensjonen er å styrke evnen til samarbeid med og mellom religiøse institusjoner og deres representanter, opprettholdes på denne måten markerte skiller mellom ulike grupper. Dermed settes det rammer for den religionskompetansen som søkes, uten at dette gjøres til gjenstand for kritisk diskusjon.

Dette manglende kritiske perspektivet har, ikke overraskende, ansporet utviklingen av et *kritisk literacy*-perspektiv (Lankshear et al., 1993; Zacher Pandya & Avila, 2014). Her settes nettopp det kritisk spørrende maktperspektivet i sentrum. Anliggendet er ikke bare å utvikle kompetanse og ferdigheter til å forstå samfunnet eller religion i samfunnet, men også å kunne reflektere kritisk over dette.

Kritisk diakonal literacy – en kritisk diakoniforståelse – vil i dette perspektivet forutsette den grunnleggende kompetansen om ulike diakonale praksisformer og problemstillinger nevnt ovenfor. Det innebærer kjennskap til de ulike diakonale praksisformer som allerede er antydnet gjennom temaområdene i Den norske kirkes diakonidefnisjon. I tillegg kommer de ulike diakoniaktørene: kirkelige (Den norske kirke) og selvstendige med en økumenisk og internasjonal profil (Kirkens Nødhjelp) eller med fokus mot helse- og sosialfaglige oppgaver i Norge (Kirkens Bymisjon). Alle disse er eksplisitte diakonale aktører, selv om det diakonale framstår som et særlig og spisset fokus for de to sistnevnte.

Det diakonale landskapet og mangfoldet i diakonale praksisformer er likevel større enn dette. Den norske kirke er ikke alene om å ha diakonalt arbeid som en integrert del av sitt arbeid selv om virksomheten favner bredere enn det rent diakonale. Det samme gjelder en rekke misjons- og/eller bistandsorganisasjoner og

flere trosbaserte organisasjoner eller institusjoner innen helse- og omsorgsfeltet. Eksempler er Norsk luthersk misjonssamband (NLM), Det norske misjonsselskap (NMS), Frelsesarméen m.fl. Selvsbeskrivelsen her, som for den Den norske kirke, innbefatter stikkordet «diakonal», men også begreper som misjon, evangelisering, bistandsarbeid, forkynnelse osv. Med diakonal *literacy* vil en kunne gjenkjenne dette diskursive feltet med tilhørende praksiser og institusjoner, men en kritisk diakonal *literacy* går lenger enn dette. Den vil drøfte landskapet og mangfoldet på kritisk vis: diskutere ulike former for diakoni opp mot hverandre, spørre om noen forståelser diakoni er bedre enn andre, og drøfte hvorvidt en bestemt praksis i det hele tatt fortjener denne merkelappen.

Kritisk diakonal *literacy* vil altså avdekke eventuelle misforhold mellom en trosbasert, diakonal identitet og det praktiske arbeidet. Den vil undersøke om innsats for evangelisering eller misjon skjer på en måte som er adskilt fra, støtter opp om eller kanskje undergraver det diakonale engasjementet på en måte som gjør at det framstår som undertrykkende eller umoralsk. I det hele tatt blir et avgjørende spørsmål om diakonien faktisk lever opp til målet om å forsvare menneskeverdet og å kjempe for rettferdighet. Med andre ord, kritisk diakonal *literacy* vil ta mål av seg å avsløre forskjeller mellom måten diakoni framstilles teoretisk eller ideelt i strategi- og verdidokumenter på den ene siden, og hvordan diakonal virksomhet foregår i praksis på den andre siden.

For å gi et eksempel kan vi vende tilbake til Den norske kirkes diakonidefinisjon. Som nevnt legger denne til grunn at diakoni er «kirkens omsorgstjeneste», «evangeliet i handling» og kjennetegnes av «*nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet*» (opprinnelig framheving). Dette er en utpreget programmatisk og normativ diakonidefinisjon. Diakoni blir eksplisitt bestemt gjennom honnør-ord som omsorg, nestekjærlighet, inkludering og rettferdighet, og implisitt med henvisning til miljø- og klimaarbeid og det gode framfor det onde. Diakoni er med andre ord bra. Det er et positivt ord som viser til positiv virksomhet. Men hva hvis det som beskrives som diakonal praksis har negative konsekvenser? Hva hvis det påpekes omsorgssvikt og menneskerettighetsbrudd ved diakonale institusjoner?

Kritisk diakonal *literacy* vil sette en i stand til å avsløre slike (mis)forhold mellom slike teologiske honnørord og beskrivelser på den ene siden og faktisk diakonal praksis på den andre siden. *Literacy* setter en altså i stand til å kaste et kritisk lys på diakonale selvpresentasjoner, identiteter og arbeidsformer. Det handler ikke bare om å forstå hva «et kristent humanistisk menneskesyn» innebærer eller hva «Guds bilde» betyr, men også om å avsløre spenninger, dilemmaer og maktforhold som gjør seg gjeldende i og bak diakonale diskurser. På den måten peker et kritisk *literacy*-perspektiv i retning av diakonale grunnlagsproblemer

knyttet til åpenhet og paternalisme, omsorg og makt, idealisme og realisme, osv. I dette ligger også at språkbruken vi finner i diakonale organisasjoners strategier og andre selvpresentasjoner forplikter. Skal diakonale innsatser framstå som autentisk diakonale, må det være et samsvar mellom ord og handling.

Samhandling og utdanning

Utgangspunktet for denne artikkelen er behovet for godt samarbeid og yrkesutøvere som fungerer godt i sine profesjonelle roller og i samarbeidet med andre. Slike samhandlingsrelasjoner vil kreve samhandlingskompetanse, inkludert en grunnleggende forståelse av hva «andre» av ulike slag kan og bidrar med (Iversen, 2025). Jo flere samarbeidspartnere profesjonsaktørene inngår i, jo større blir behovet for grunnleggende kunnskap og forståelse. Et viktig element i slik samhandlingskompetanse er en grunnleggende forståelse av hva samarbeidspartnere er og gjør, og i møte med diakonale aktører innebærer det også et behov for kritisk diakonal literacy.

Men hvordan kan profesjonsutøvere tilegne seg denne formen for literacy? Etterlysningen etter kritisk diakoniforståelse innebærer en utfordring til profesjonelle yrkesutøvere, men ikke minst til kvalifiseringen og utdanningen til profesjonsutøvelsen (Mausethagen & Smeby, 2017). Slik kvalifisering foregår på ulike måter. Historisk har veien inn i yrkesutøvelse vært å gå i lære, slik praksis og arbeidslivserfaring på mange måter står sentralt også i dag. Å arbeide sammen med dem som kan faget, og etter hvert opparbeide seg kompetanse og de nødvendige ferdighetene, er én form for profesjonskvalifisering. En annen vei går gjennom profesjonsutdanningene, gjerne ved en høyskole eller et universitet. Å tilby utdanninger som gjør studenter i stand til å arbeide innenfor profesjoner samfunnet har behov for, er en hovedoppgave for disse institusjonene. Sentrale, klassiske utdanninger ved universitetene er dermed lege-, jurist- og presteutdanningene. Senere har mange andre profesjoner og profesjonsutdanninger kommet til, og noen universiteter profilerer seg nettopp som institusjoner for profesjonsutdanning (for eksempel OsloMet).

Profesjonsutdanningene er målrettet utformet med tanke på å kunne fungere som forberedelse til disse yrkene. Til forskjell fra disiplinfokuserte utdanninger som gir utdanning og kompetanse innenfor et gitt fagområde, er profesjonsutdanningene praksisorienterte. Ikke sjelden vil de ha et større eller mindre element av praksis integrert i utdanningen, og på den måten tar de opp i seg elementer fra det «å gå i lære». Dermed framstår profesjonsutdanningen som forskjellig fra både disiplinfokuserte utdanninger og den praksis som de utdanner til. Den er praksisorientert, men samtidig også teoretisk orientert på en annen måte enn

det daglige virket i profesjonen. Enhver profesjonsutdanning må finne en balanse mellom disse to, teori og praksis, men vil konstant være under press for å ta mer opp i seg.

Jeg har også argumentert for at diakonal *literacy* ikke er nok, og at det er behov for kritisk diakonal *literacy*. Dette har konsekvenser for hvordan man bør tenke om kvalifisering og utdanning til profesjonsutøvelsen. Kritikk er et kjennetegn ved forskning og dermed et grunnelement i forskningsbasert undervisning og utdanning, selv om måten dette forstås på varierer betydelig mellom ulike fagdisipliner (Eriksson & Blomgren, 2020; Thurén, 2022). Dette kritiske perspektivet oppnås gjennom en bevissthet om teori- og metode, forskningsdesign, argumentasjon og refleksivitet. Bruk av teoretiske perspektiver konsentrerer oppmerksomheten om spesifikke dimensjoner ved forskningsspørsmålet og materialet, mens den metodiske bevisstheten bidrar til ryddig og gjennomsløkt argumentasjon. Dermed styrkes muligheten for å avsløre egne/forskerens «bias» og utenforståendes mulighet til å vurdere denne forskningen.

Samtidig finnes det vitenskapelige arbeidsmåter som er kritiske på mer eksplisitte og spesifikke måter enn det som gjelder for all forskning. Såkalt kritisk teori tar nettopp mål av seg til å etablere et perspektiv på samfunnsforhold som er særlig bevisst på og oppmerksom på å kritisere disse. Kritisk teori, som gjerne knyttes til Frankfurter-skolen, men som er blitt utviklet i ulike retninger, vil avsløre implisitte maktforhold, få dem fram i lyset og slik muliggjøre kritikk og påfølgende samfunnsendring (Wormnæs, 1996). Ulike former for mistankens hermeneutikk retter oppmerksomheten mot makt (Nietsche), sex (Freud) og penger (Marx) og avslører hvordan disse framstår som sentrale drivkrefter både i samfunnslivet og hos enkeltpersoner. Tilsvarende vil ulike frigjøringsperspektiver peke på undertrykkende maktstrukturer i samfunnet, konsekvensene av disse ikke minst for ofrene og bidra til å peke ut veier til motstand og frigjøring fra disse, slik også for eksempel dekoloniale perspektiver gjør det.

Ved å sette det kritiske perspektivet i sentrum, legger kritisk *literacy*-perspektivet seg altså nært opp mot faglig, vitenskapelig arbeid. Det kritiske perspektivet er avgjørende for å etablere vitenskapelig kunnskap og å avsløre ideologiske tilsløringer. Utdanningen ved høyskoler og universiteter er kjennetegnet nettopp ved at den bygger på slike kritiske perspektiver og bygger dette inn i undervisningen. Behovet for kritisk diakonal *literacy* i den profesjonelle yrkesutøvelsen peker dermed på at kvalifiseringen til denne bør skje nettopp i rammen av forskningsbasert høyere utdanning. Her har fagpersoner innen diakonifaget en viktig rolle å spille i flere utdanninger og i et samarbeid på tvers av disipliner. Det innebærer ikke minst at høyere utdanning bør opprettholde kritisk tenkning som

et hovedelement i læringsutbyttet i profesjonsutdanningene og at de innbefatter ulike former for kritisk *literacy*, deriblant kritisk diakonal *literacy*.

Profesjonell kritisk diakonal *literacy*

Manglende kjennskap til diakonal virksomhet og få diakonale referanser kan hemme samarbeidet mellom profesjonsutøvere og diakonale aktører. Det er med referanse til slike møter og den samtidige nødvendigheten av profesjonell samhandling, at jeg har introdusert *literacy*. En gevinst ved å bruke dette begrepet er at det fokuserer ikke bare på hva diakoni er, men også forutsetningene for å forstå og samhandle med diakonale aktører. Verdien av slik samhandling innebærer at diakoniforståelse ikke bør være løsrevet fra profesjonsutøveres yrkesutøvelse, men tvert imot med fordel bør være nært knyttet til deres profesjonskompetanse som profesjonell kritisk diakonal *literacy*.

Med en kritisk diakoniforståelse i bagasjen vil det være mulig å avsløre det retorikken om diakonal praksis tilslører og å peke på de ikke-intenderte og eventuelt negative konsekvensene av slik praksis. Selv om noe beskrives som diakoni, er det ikke gitt at konsekvensene er gode. Med for eksempel et maktperspektiv vil kritisk diakonal *literacy* være i stand til å skjelne mellom normative og programmatisk utsagn på den ene siden og de faktiske konsekvensene av denne på den andre siden. En slik tilnærming til diakonal praksis vil ha evne til å utfordre ubeskyttede påstander og avsløre ideologiske tilsløringer i både fag og praksis. Det kritiske perspektivet har dermed et tilhørende konstruktivt potensial. Det kan avsløre maktforhold og -misbruk, bidra til frigjøring og forbedret praksis, og dermed på diakonalt vis lindre nød, fremme likeverd, nestekjærlighet og rettferdighet.

Ved å knytte sammen egen profesjonskompetanse – om den er primært forankret i sosialt arbeid, sykepleie eller barnevern eller lignende – med en slik grunnleggende og kritisk diakoniforståelse vil profesjonsutøveren kunne være en aktiv og konstruktiv partner i samhandlingsrelasjonen (Hennum et al., 2015). Hen vil kunne bidra til nytt og bedre samarbeid, men også med å peke på blindflekker, trusler og farer i det diakonale arbeidet. Når diakonale aktører ønsker seg bedre diakonal *literacy* blant folk generelt og samarbeidspartnere spesielt, innebærer det i dette perspektivet altså en invitasjon til avslørende kritikk. I forlengelsen av dette vil det kritiske perspektivet sette en i stand til å utfordre de strukturene som bestemmer og begrenser diakonalt arbeid, forholdet mellom (trosbasert) diakonalt arbeid og (sekulære) offentlige institusjoner, og dermed religion og politikk i samfunnet. Det kan også undersøke aktiviteter og praksiser som ikke umiddelbart beskrives som diakonale, men som likevel kan ha diakonale kvaliteter.

I et slikt perspektiv er det gode grunner til å inkludere kritisk diakonal *literacy* i en rekke profesjonsutdanninger. Det vil være en fordel ikke bare for diakonale aktører, men også for deres samarbeidspartnere og ikke minst for profesjonsutøverne. Denne artikkelen slutter seg dermed til koret av stemmer som vil ha «mer» inn i profesjonsutdanningene ved universiteter og høyskoler. Samtidig følger det ikke med nødvendighet at dette anliggendet ivaretas gjennom et eget kurs eller emne som kommer på bekostning av et annet. Spesielt kritisk tenkning, også i form av kritisk diakonal *literacy*, kan med fordel forstås som en generell og grunnleggende hermeneutisk samhandlingskompetanse og dermed integreres i ulike og eksisterende deler av utdanningsløpet. Her er en mulighet for og en utfordring til tverrfaglig samarbeid mellom fagfolk fra ulike fagområder til felles innsats for god utdanning. Samtidig har jeg vist til hvordan dette særlig er relevant og bør inngå i utdanninger rettet mot yrkesroller som inngår i samarbeidsrelasjoner med diakonale aktører. Utdanninger som peker fram mot yrkesutøvelse innen ideell sektor, helse- og velferd og deres samarbeidspartnere, peker seg da ut som særlig aktuelle, her eksemplifisert med henvisning til sosionomer, sykepleiere og barnevernspedagoger.

Litteratur

- Angell, O. H. (2009). *Diakoni som røyst? Diakonien i velferdsstaten*.
- Bäckström, A., Davie, G., Edgards, N., & Pettersson, P. (2011). *Welfare and religion in 21st century Europe. Vol 2*. Ashgate Pub. Ltd.
- Cloete, A. L., Lartey, E., Wepener, C., Gräb, W., & Weyel, B. (2022). Religious Literacy. In (pp. 731-742). Germany: Walter de Gruyter GmbH. <https://doi.org/10.1515/9783110618150-055>
- Davie, G., Dinham, A., Cadeddu, F., & Melloni, A. (2018). Religious Literacy in Modern Europe. In A. Melloni & F. Cadeddu (Eds.), *Religious Literacy, Law and History. Perspectives on European Pluarlist Societies* (1 ed., pp. 17-28). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203730881-2>
- Dinham, A., & Francis, M. (2015). *Religious literacy in policy and practice*. Policy Press.
- Eriksson, L. T., & Blomgren, E. (2020). *Kritisk tenkning* (1. utgave). Gyldendal.
- Fanuelsen, O. (2014). The development of diakonia as faith-based professional practice. In S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien, & K. Nordstokke (Eds.), *Diakonia as Christian social practice*. Regnum.
- Goody, J., & Watt, I. (1963). The Consequences of Literacy. *Comp Stud Soc Hist*, 5(3), 304-345. <https://doi.org/10.1017/S0010417500001730>
- Gunnes, G. (2025). Kan en diakonal organisasjon være «livssynsåpen»? *Tidsskrift for praktisk teologi*, 42(1), 27-47.
- Haugen, H. M. (2018). *Diakoni i velferdssamfunnet. Mangfold og dilemmaer*. Fagbokforlaget.
- Hennum, B. A., Pettersvold, M., & Østrem, S. (2015). *Profesjon og kritikk*. Fagbokforlaget.

- Hirsch, E. D. (1987). *Cultural Literacy. What every American needs to know*. Houghton Mifflin.
- Iversen, A. (2025). *Tverrprofesjonell samhandling og teamarbeid: kjernekompetanse for fremtidens helse- og velferdstjenester*. Gyldendal.
- Johannessen, K. I., Korslien, K. K., & Jordheim, K. (2009). *Diakoni: en kritisk lesebok*. Tapir akademisk forlag.
- KA Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter. (2022). *LA OSS SKAPE NOE SAMMEN! En veileder i lokalt samskapende diakonalt arbeid*.
- Kirkerådet. (2008). *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Den norske kirke, Kirkerådet.
- Korslien, K. K., Nordstokke, K., & Dietrich, S. (2011). *Diakonen – kall og profesjon*. Tapir akademisk forlag.
- Lankshear, C., McLaren, P., & Greene, M. (1993). *Critical Literacy: Politics, praxis, and the postmodern*. Albany: State University of New York Press.
- Mausethagen, S., & Smeby, J.-C. (2017). *Kvalifisering til profesjonell yrkesutøvelse*. Universitetsforlaget.
- Molander, A., & Terum, L. I. (2008). *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget.
- Moore, D. L. (2007). *Overcoming Religious Illiteracy. A cultural studies approach to the study of religion in secondary education* (1st ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Nordstokke, K. (2021). *Diakoni. Evangeliet i handling*. Verbum.
- Prothero, S. (2020). *Religion Matters. An introduction to the world's religions*. W. W. Norton & Company.
- Rittel, H., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155–169.
- Thurén, T. (2022). *Vitenskapsteori for nybegynnere*. Gyldendal.
- Tønnessen, A. V. (2005). Velferdsstat og kirkelig diakoni i Norge etter 1945. Kritikk og fornyelse. In J. H. Schjørring & J. T. Bak (Eds.), *Velfærdsstat og kirke* (pp. 103–123). Forlaget ANIS.
- Tønnessen, A. V. (2007). *Kirkens Nødhjelp. Bistand, tro og politikk*. Gyldendal.
- Ubani, M. (2025). Religious Literacy as a Literacy? Conceptual Elaboration in a 21st Century Learning Framework. *Religious education*, 120(4), 386–402. <https://doi.org/10.1080/00344087.2025.2510741>
- Wolfart, J. C. (2022). 'Religious Literacy': Some Considerations and Reservations. *Method & theory in the study of religion*, 34(5), 407–434.
- Wormnæs, O. (1996). Kritisk teori og kritisk vitenskap: Frankfurterskolen og Habermas om vitenskap, samfunn og interesser «De tre kulturer». In *Vitenskap – enhet og mangfold* (pp. 305–320). Ad Notam Gyldendal.
- Wæraas, A., B. Hellevik, Ø., Sirris, S., & Hathaway, J. C. (2025). The Nonprofit, That's Us: Linking Organizational Identity and Identification in Social Mission-Based Organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 0(0), 08997640251393185. <https://doi.org/10.1177/08997640251393185>
- Zacher Pandya, J., & Avila, J. (2014). *Moving Critical Literacies Forward: A new look at praxis across contexts* (1st ed.). Routledge.